

ÁRPÁD-HÁZI SZENT MARGIT, A NYULAK SZIGETE ÉS BÉKÉS MEGYE

IV. Béla király leánya, Árpád-házi Szent Margit 1270. január 18-án távozott ebből a világból.¹ Idén, 2020-ban emlékezhetünk tehát halálának 750. évfordulójára. Az országos jelentőségű hősök és szentek emlékezetét érdemes kisebb térségek, sőt konkrét települések történetéhez is hozzákapcsolni, hogy a helybéli emberek jobban magukénak érezhessék történelmünk nagyjait. Tanulmányomban arra mutatok rá, hogy Szent Margitról, valamint életének fontos színhelyéről, a Nyulak szigetéről szóló források közül melyek azok, amelyek a Körösök vidékével és a Dél-Alfölddel is kapcsolatba hozhatók.

MESSZE FÖLDRŐL ÉRKEZŐ TANÚK: MÁRK A VÁRADI EGYHÁZMEGYÉBŐL

1276 júliusa és októbere között a pápa követei – Umberto Biachi és De La Corre – tanúkat hallgattak ki Margit életéről és a közbenjárására történt csodákról. A kihallgatás a Nyulak szigetén folyt, melyet Szűz Mária szigetének is neveztek. A vallomásokról készült jegyzőkönyv fontos kultúrtörténeti emlék,² ugyanakkor arra is rávilágít, mely területekre terjedt ki Margit tisztelte, milyen messziről érkeztek a tanúságtévők, hogy a csodákról hírt adjanak.

A ránk maradt 110 tanú vallomásából kiderül, hogy közülük sokan a Nyulak szigetén élő apácák voltak: ők még ismerték a fiatalon meghalt Margitot. Rajtuk kívül azonban az ország különböző részeiről is érkeztek tanúságtévők. A jegyzőkönyvben szereplő helynevek közül nem mindegyik feleltethető meg egyértelműen ma ismert településsel, de sokat közülük jó eséllyel beazonosíthatunk.³ Érkeztek tanúk Budáról

1 A „régí legendája” szerint 1271. jan. 19-én halt meg. Ugyanezen legenda szerint azonban szombaton történt a halála, noha 1271-ben jan. 19. hétfőre esett. 1276-ban Mihály szerzetes is azt vallotta, hogy szombaton halt meg Margit. A 14. században készült „Legenda minor” 1270-re teszi Margit halálát. A „Legenda maior” szerint Szent Priszka napján halt meg, vagyis január 18-án. 1270-ben jan. 18. szombatra esett. V. István király 1270-ben megerősítette IV. Béla kiváltságlevelét a nyúl-szigeti apácák számára. Béla átmásolt oklevelében ugyan szerepel Margit neve, ám V. István megerősítő szövegében Margitról nem szól, noha a kolostorban élő saját lányát, Erzsébetet megemlíti. A fentiek alapján Dümmerth Dezsővel valószínűsíthetjük, hogy Margit V. István oklevelének kiadásakor már nem volt az élők sorában, vagyis 1270-ben halt meg. Lásd: Dümmerth 1972, 617-620.; Lásd még Lovas 1939, 235.

2 Lásd Fraknói Vilmos előszavát: Fraknói 1896.; Orbán 1986, 7-30.; Szent Margit életéről szóló fontosabb forrásokat és legendákat lásd: Deák 2004, 13-29.

3 Ehhez a munkához a következő műveket használtam: Wertner 1903, 33-38.; Györffy 1963, 1987, 1998 megfelelő kötetei; Bellus – Szabó 1999.; Csepregi – Klaniczay – Péterfi 2018.; Csánki 1890-1913. (Elektronikus kiadás)

és a Budához közeli helységekről:⁴ Megyerről,⁵ Fehévről,⁶ Szenterzsébetfalváról,⁷ és a talán Alsónémedivel azonosítható Nenighről.⁸ Jöttek Esztergomból,⁹ a felvidéki Nagysallóval¹⁰ és Garamszentgyörggyel¹¹ azonosítható településekről is. A Csallóközből is útra keltek vallomástevők: az esztergomi főegyházmegye területére lokalizálható Gaya (Egyházzelle)¹² és Várkony, ezek csallóközi települések.¹³ A Dunántúl különböző pontjai további tanúkat bocsátottak útnak: ilyen a veszprémi egyházmegye területén levő Tés,¹⁴ Keszi,¹⁵ Fajsz,¹⁶ Vöröstó,¹⁷ Barlocz,¹⁸ valamint a pécsi egyházmegyében levő Endréd¹⁹ nevű helység.²⁰ A Kalocsai egyházmegye déli részéről is jöttek vallomástevők: itt feküdt Disznód,²¹ Batatinium²² és Caren.²³

4 Budáról a 40., 45, 48. tanú, Óbudáról az 52. tanú,

5 A váci egyházmegyéből való Megyerről jött a 76, 77, 78, 79. tanú. Györffy 1998, IV. 530–531.

6 Györffy 1998, IV. 635.

7 Wertner Nógrád megyébe helyezte, valószínűbb azonban a Pest környéki lokalizálása: Szenterzsébet (Szentfalva), Pest elővárosa volt. Györffy 1998, IV. 557.

8 Nenigh: A 70. és 71. tanú egy házaspár a váci egyházmegyéből. A férj Nicolaus de Tarnoch. Wertner Mór Ipolytarnóccal azonosította, Nenigh-et pedig Veliggel. A régi legenda szerint a házaspár Pest közelében élt, így Tarnoch Tárnokkal lehet azonos, Nenigh talán Alsónémedivel, Pest közelében. Lásd Deák 2001, 288. o. 138. jegyzet.; Györffy 1998, IV. 532-533.; 576-577.; A régi legenda 30. fejezete említ még egy, a váci egyházmegyei Dán-ból való embert, aki 1272-ben gyógyult meg. Ez az elbeszélés az 1276-ban készült jegyzőkönyvben nincs benne. A jegyzőkönyv csonkán maradt fenn, így nem tudhatjuk, hogy a dáni ember vallomása szerepelt-e benne eredetileg. Dán(y) ma község Gödöllő közelében. Lásd Györffy 1998, 515.

9 98, 104. és 105. tanú.

10 Az 60. tanú az esztergomi egyházmegyéből, de villa Sorlou.; Györffy 1963, I. 470.

11 Az 59. tanú az esztergomi egyházmegyéből való, de sancto Georgio. Györffy 1963, I. 477.

12 Gaya, ahonnan a 94, 96, 97. tanú való, Egyházzelle nevű településsel azonosítható.

13 Guarcon (Várkony), a 102. tanú kiindulási helye pedig Nyékvárkony. Ezek a helységek az esztergomi egyházmegyében voltak a jegyzőkönyv szerint. Curta talán azonosítható a csallóközi Kürttel, de kétséget ébreszt, hogy a térség az esztergomi egyházmegyéhez tartozott, noha a jegyzőkönyv a győri egyházmegyebe helyezi Kürtöt.

14 A veszprémi egyházmegyében levő Teez, 109., 100, 101. tanú származási helye Tés- sel feleltethető meg

15 A 90. tanú Cesu-ból. Peremarton fióklébániája vagy Gyulakeszi. Bellus – Szabó 1999, 321.

16 A veszprémi egyházmegyében levő Fais, a 80, 85, 87. tanú származási helye Veszprémfajsz.

17 A veszprémi egyházmegyében levő Veristo (82. tanú) Vöröstóval lehet azonos.

18 A veszprémi egyházmegyében levő Barloc (81. tanú) a Fehérvár közelében létezett Balocz-cal (Borbála pusztával) azonosítható.

19 A pécsi egyházmegyében levő Endreit (Endréd), a 63. és 64. tanú származási helye a Tolna megyében levő Nagyszokoly táján keresendő, ahol korábban Szokoly--Endréd szerepelt a forrásokban. Csánki III. kötet, 1897, Tolnavármegye, 424.

20 Az 57. tanú kiindulási helye – Egidii de Sancto Georgio – talán a Pécs közelében levő Szetngyörgyhegy. A régi legenda 39. fejezete szól egy Somogyvárról való emberről, aki Margit közbenjárására gyógyult meg. Ez az elbeszélés az 1276-ban készült jegyzőkönyvben nincs benne. A jegyzőkönyv csonkán maradt fenn, így nem tudhatjuk, hogy a somogyvári ember vallomása szerepelt-e benne eredetileg.

21 A 65, 66, 67. tanú Gisnod nevű helyről jött, a település helyes ejtése talán Disznód vagy Gyesznód. Wertner 1903, 36; Csepregi – Klaniczay – Péterfi 2018, 554.

22 A 68. tanú Batatinium nevű helységekből való, Wertner a települést Bakacs nevű hellyel azonosítja, Stanišics közelében: Őrszállás, Stanišić.

23 A 69. tanú Caren nevű helyről jött. Wertner szerint ez Káron (Wertner 1903, 34.). Csánki szerint Ka-

A fenti tanúkhöz képest sajátos Marcus de Caris származása: ő az ország viszonylagosan keleti részéről érkezett, a Váradai egyházmegyéből.²⁴

Mit takarhat a tanú neve melletti megjelölés – *de Caris*, vagyis *Carisból* való? Fraknói Vilmos, 1896-ban, a tanúvallomások kiadásához írt jegyzetében ezt írja a Caris névhez: „Talán Körös”.²⁵ Wertner Mór 1903-ban valamivel határozottabban fogalmazott: „Kétségtől a felette számos Körös nevű helységek egyike, melynek fekvését a rendelkezésre álló vallomásból biztosan meg nem határozhatjuk.”²⁶ Mivel a Váradai egyházmegye hajdani területén a Körös folyónak több ága is folyt – Sebes-Körös, Fekete-Körös, Fehér-Körös, Kettős-Körös, Hármas-Körös - így feltételezhetjük, hogy Márk a Körösök vidékéről származhatott. Györffy György szerint *Caris* egy Károly nevű, egykori Békés megyei hellyel azonosítható.²⁷ Mivel a forrás többszöri másolatokon keresztül maradt ránk, Györffy azonosítása sem vethető el teljesen, de nem is látom igazolhatónak.

Caris-i Márk beszámolójának sajnos, csak az eleje maradt ránk. Eszerint Márk összeesett a mezőn, és nem tudott megmozdulni. A vallomás feltételezhetően úgy folytatódott, hogy az illető Margit közbenjárását kérte és meggyógyult.²⁸

A váradai egyházmegyéből érkező Márk éppúgy származhatott a bihari térségből, mint Békés megyéből, hisz a mai Békés megye területének nagy része akkor a Váradai egyházmegyéhez tartozott. Figyelembe véve, hogy a tanú egy része Buda környékéről, Esztergomtól, a Csallóközből, a Dunántúl különböző településeiről és a Magyar Királyság déli területeiről érkezett, így Békés megyében, a Körös folyók környékén élő emberek a tanú közül a váradai egyházmegyéből való Márkot közel érezhetik saját vidékükhöz. A következőkben olyan forrásokra hozok példát, melyek már egyértelműen Békés megye területére vezetnek.

ron Karlovicz-cal, volna azonos. Karlovicz, Karlóca azonban a Szerémségben van, márpedig Caren a jegyzőkönyv szerint a Kalocsai egyházmegye területe. Csánki II. kötet, 1894, Szerémség, 235–236.; A Délvidéknek egyébként fontos szerepe van a Margitról szóló forrásokban, hiszen a dalmáciai Klisszában született hercegnőt édesanyja Sirmiumban (Szévaszentdemeteren) bízta rá őt Olimpiades asszony nevelésére. (14. tanú, Olimpiades vallomása.) Társnői között is voltak szerémségiek, és a régi legendában is olvashatunk délvidéki emberekkel történt imameghallgatásokról.

24 „Marcus de Caris, diocesis Waradiensis, iuravit, ut supra.” 91. tanú, Fraknói 1896, 356.

Itt jegyezzük meg, a régi legenda 32. fejezete szerint az egri egyházmegyéből is érkezett egy tanú, de ő az 1276-ban felvett jegyzőkönyv ránk maradt változatában nem szerepel. A jegyzőkönyv csonkán maradt fenn, így megvan a lehetősége annak, hogy a legendában meglévő és az 1276-os jegyzőkönyven nem szereplő tanú tett vallomást 1276-ban a Szigeten, de lehetséges, hogy máskor beszélt el történetét.

25 Fraknói 1896, 91. fejezet, 356. Fraknói kiadványa a Caris névhez tett jegyzetében ezt írja: „Talán Körös.”

26 Wertner 1903, 33-38.; 34-35.

27 Györffy I. 1963, 508. Károly falut már a Váradai Regestrum is említi, miként arra Györffy hivatkozik.

28 Bellus – Szabó 1999, 91. fejezet, 278.; Fraknói 1896, 91. fejezet, 356.

KUN LÁSZLÓ A SZIGETRE GONDOL, SZARVASON

1290. június 24-én IV. (Kun) László király Szarvashalmon (*Zorvosholm*) keltezett oklevelet. A királyt 1290. július 10-én ölték meg Körösszeg váránál,²⁹ a szarvashalmi kiváltságlevél tehát életének utolsó napjaiban készült.³⁰ Talán ez volt a király által kiadott utolsó oklevél.³¹ A mai Margit-szigeten levő, Domonkos-rendiek kezén levő, Szűz Mária tiszteletére szentelt templomnak adott benne kiváltságot. Arról rendelkezett, hogy a szigeten levő templom népei és jobbágyai fölött – bármely vármegyében élnek is – csak saját bíráik ítélkezhetnek, vagy maga a király. Amennyiben a bíró nem ítélne megfelelően, akkor a bírót kell a király jelenlétének bírósága elé idézni.³² Kun László oklevelét III. András király íratta át a Domonkos-rendi szerzetesek kérésére, 1293. május 15-én. Ebben az átiratban maradt ránk a szövege. András király bevezető szövege szerint a prédikátor testvérek kérték László király oklevelének megerősítését. Férfiszerzetesek járultak tehát András király elé. A Szigeten – vagyis a Margit-szigeten – a Domonkos-rendi nővérek kolostorán kívül domonkos férfiszerzetesek is éltek. Ők látták el a lelkipásztori szolgálatot az apácák számára, és hosszú időn át ők intézték a nővérek hivatalos, világi ügyeit. A férfikolostornak nem volt külön temploma,³³ tehát az ő templomuk is a Szűz Mária védelmébe ajánlott templom volt, akárcsak a nővéreké. A nővérek kolostora volt a jelentősebb, így érthető, hogy a szakirodalom egy része az apácakolostornak adott kiváltságlevélként tartja számon Kun László június 24-i oklevelét.

29 „Post hec in brevi ipse rex anno Domini M-o CC-o IX-o C-o feria secunda proxima ante festum Sancte Margarethe virginis et martyris prope castrum Kereszeg ab ipsis Cumanis, quibus adheserat, est miserabiliter interfectus.” *Chronica*, cap. 184. In: Szentpétery 1937, I. 473-474.; Magyar források szerint a kunok tanácsa határozta el, hogy megölelik. In: Szentpétery 1937, I. 474. Osztrák forrás szerint egy asszony ágyában ölte meg őt a féltékeny férj. Ez a forrás azt is hozzáteszi, hogy senki sem állt bosszút a királyért, márpedig a magyar krónikáshagyomány egy része szerint Mizse nádor kegyetlen bosszút állt a király haláláért. Szűcs Jenő elképzelhetőnek tartja, hogy politikai gyilkosság áldozata lett a király. Szűcs 1993, 321; Kristó 1994, 245-247.

30 Király 1979, 148-149.

31 Kun Lászlónak 1290. július 16-i dátummal (Mária Magdolna ünnepe előtti vasárnap) is jelent meg oklevele Budán. Ebben nővére, Erzsébet kérésére nem járul hozzá a budai polgárok évi vásártartásához. Ez az oklevél szó szerint megegyezik az 1287. július 20-án (Mária Magdolna ünnepe előtti vasárnap) kiadott oklevéllel. A megújításra azért volt szükség, mert Kun László összetörte pecsétjét, és új pecsétet kezdett használni, így a régebbi pecsét alatt kiadottakat megújították. Szentpétery szerint: „A jelen oklevél az 1287. júl. 20-i oklevél 1290. évi megújításának tekintendő. Létrejöttét úgy lehet magyarázni, hogy a király 3. pecsétje alatt kiadott 1287. évi oklevélnek a 4. pecsét alatt történő megújítása alkalmával az 1290. év első felében a megújítandó oklevelet (napi dátumig) szolgálai lemásolták, s csak az évszám tekintetében változtattak, feltüntetve a folyó év számát. Az oklevél ellen, bár első tekintetre IV. László halála után keletkezettnek látszik, nem lehet gyanút emelni, hanem 1290. júl. 10. előtt keletkezett megújított oklevélnek kell tekinteni.” Szentpétery 1961, 415. (3563. sz.)

32 Wenzel 1871, IX. 521-522.; Lásd Kenéz Győző regesztáját: MNL Békés Megyei Levéltára, XV. 3. Békés megyei oklevelek és oklevél-fényképmásolatok gyűjteménye.

33 Implom 2017, 66.; 1288-ban is két férfiszerzetes, Ágoston és Tamás járult IV. László elé az apácák – *dominarum de Insula Virginis Gloriose* – birtokügyében, 1291-ben pedig Ugrin prior képviselte az apácákat III. András előtt. Wenzel 1874, XII. 469.; 505.

A király június 24-én még nem tudhatta, hogy pár nappal később kioltják az életét, de azt tapasztalnia kellett, hogy válságos időket él. A bárók egy része elpártolt tőle, és behívták ellene a velencei trónkövetelőt, Andrást, aki László halála után III. Andrásként ténylegesen el is foglalta a trónt.³⁴ Kun László „ketrebe zárt” vadként járta az Alföldet, egyre kevesebb embert tudhatott a maga oldalán.³⁵ Miért jutott eszébe a királynak a Nyulak szigetén lévő zárda ezekben a napokban? Magába szállt volt, és törődni kezdett a lelkével? Vagy teljesen máshol kell keresni a magyarázatot? Ezen a ponton érdemes röviden kitérni IV. László vallásosságának kérdésére, valamint Szent Margit iránti tiszteletére.

IV. László 1262-ben született, 1272-ben koronázták királlyá. Gyermekkorában súlyos betegségbe esett, négy orvos már lemondott az életéről. Azt követően gyógyult meg, hogy megérintették nagynénjének, Margitnak apácafátylával. Erről a gyógyulásról a király Gellért nevű orvosa számolt be tanúvallomásaiban, 1276-ban, a pápa küldöttei előtt. Amikor föltették neki a kérdést: „honnan tudja, hogy a szóban forgó király nagyon bízott Margit érdemeiben, a válasza így hangzott: „Magától a királytól hallottam, betegsége előtt, alatt és után is.”³⁶ Az orvos szerint a király később visszaesett betegségébe, de akkor már nem volt olyan súlyos az állapota. Amikor László 1275-ben adománnyal jutalmazta Gellért nevű orvosát, nem tett említést a Margit közbenjárására történt csodáról.³⁷ Az orvos vallomásából azonban határozottan az derül ki, hogy az ifjú király komolyan bízott Margitban, és gyógyulását is közbenjárásának köszönhette.

Nincs tudomásom olyan levél fönmaradásáról, melyben IV. László Magit szentté avatását kérte volna a pápától, bár valószínűsíthető, hogy küldött Rómába ilyen levelet. Hiszen fönmaradt Rudolf, német királynak – IV. László szövetségesének – 1278-ban írt levele. Ebben arra kérte III. Miklós pápát, hogy iktassa a szentek sorába Margitot, a magyar király nagynénjét. A német király arról is szól a pápához intézett levélben, hogy Margit kanonizációját szövetségesével és barátjával, a magyar királlyal együtt kéri, akitől levelet kapott.³⁸

1276-ban Kun László még csak 14 éves. Feltételezhetjük, hogy voltak a környezetében olyanok, akik a szentté avatás ügyét előmozdítani igyekeztek. Itt említsük meg, hogy az 1276-ban történt tanúkihallgatás előtt, már V. István király idején is hallgattak ki tanúkat Margittal kapcsolatban: akkor Fülöp esztergomi érsek, Fülöp

34 Österreichische Reimchronik. In: Kristó 1994, 243-245.; Szűcs 1993, 320-322.

35 Szűcs 1993, 321.

36 Bellus – Szabó 1999, 50. fejezet, 217.

37 Kristó 1994, 14. szám, (ford. Kordé Zoltán), 74-76.

38 „sancta videlicet Margaretha, incliti socii nostri et amici karissimi Regis Vngariae amita ... ; super cuius quidem canonizatione votica ad instantiam inclyti Regis praedicti, cuius litteras super eo recepimus, una cum ipso Paternitatem vestram piissimam humili prece deposcimus ... ipsam dignemini cathalogo Sanctorum ascribere ...” Wenzel 1873, 166-167. (99. sz.); Lásd még Fraknói 1896, I. CXII.; Király 1979, 139.; 254.

váci püspök és a zirci apát vezették a kihallgatást.³⁹ Fülöp váci püspök a világi politikában is tevékenynek bizonyult: ő volt az egyik kezdeményezője az 1277 májusában, Rákos mezején tartott gyűlésnek, ahol az ifjú IV. Lászlót törvényes korúvá nyilvánították.⁴⁰ Feltételezhetjük, hogy a szervezésben tevékeny Fülöp püspök Margit szentté avatási folyamatának is aktív szorgalmazója volt 1276-ban és azután is. Mindazonáltal igen valószínű, hogy az ifjú Kun László is komolyan szorgalmazta nagynénje kanonizálását 1276-ban.

IV. László király fiatalkori vallásosságára érdekes példa egy oklevél, mellyel a nélkülöző veszprémvölgyi apácákat adományozta meg. A megfogalmazás nyilván a király környezetének egyik klerikusát dicséri, de talán kifejez valamit László lelkületéről is: „amikor Veszprémen át a Bakony erdejébe vadászatra mentünk, s a tisztelet miatt, amellyel a Boldogságos Szűz Mária iránt viseltetünk, áhítatot kereső lélekkel az ő veszprémvölgyi egyházába betértünk...” Az oklevél 1276-ban kelt, és arra utal, hogy a király ifjú korában még komolyan vallásos lelkületű volt.⁴¹

Az idő előre haladtával csökkenni látszott a király áhítata. Nem élt együtt a feleségével, hanem kun szeretőket tartott. A pápai követ, Fülöp fermói püspök kiátkozta őt. Lodomér érseknek a pápához írt levele szerint olyan lett, mint egy tatár. Betört a Nyulak szigeti kolostorba, kihozta onnan testvérét, Erzsébetet, sőt férjhez is adta egy Zavis nevű cseh úrhoz.⁴² Mindezzel együtt IV. László király élete során több ízben is kiváltságokkal tüntette ki a Szigeten élő apácákat. Mivel magyarázható ez az ellentmondás?

A királynak több nőrokona is élt a nyúlzigeti zárdában, ezzel is magyarázhatók a kolostornak juttatott adományok. Nővérét, Erzsébetet meg is nevezi a nyúlzigeti kolostort érintő oklevelek némelyikében.⁴³ Szent Margitot és gyermekkori betegségéből való gyógyulását nem említi a Domonkos-rendnek szóló, általam ismert adománylevelekben. Ennek ellenére talán nem túlzás feltételezni, hogy a Margit iránt érzett hála is vezethette, amikor ismételen kiváltságokkal tüntette ki Domonkos-rendnek a Szigeten álló templomát.

Elképzelhető, hogy Kun László ingadozó lelkiállapotú ember volt. Ferdinánd Mihály történelmi esszéje szerint László, amikor Lodomér érsektől bocsánatot kért, nem színlelésből tette: azokban a napokban komolyan gondolta a bűnbánatot. Ké-

39 Klaniczay 1999, 20.; Deák 2004, 13.

40 Szűcs 1993, 291-192.; A gyűlésről hírt adó oklevél más egyházi méltóságok mellett Fülöp váci püspök nevét említi: Fejér VII. 1830, 4., 219-221. Fejér 1291-re keltezi ezt az oklevelet, Szabó Károly 1277-re módosítja. A király 1277-ben már teljes korúnak nevezi magát. 1277. május 30-án – éppen a Margit-szigeti apácák javára – keltez oklevelet Rákosról IV. László. Szabó 1886, <https://mek.oszk.hu/05600/05600/html/2020.07.01>), 133. jegyzet, 142. jegyzet.

41 Kristó 1994, 16. szám, (ford. Koszta László), 78.

42 Lodomér esztergomi érsek keresztes had meghirdetését kéri IV. Miklós pápától az esküszegő és a kereszténységnek hátat fordító László ellen. In: Kristó 1994, 227-240. (Ford. Makkai – Mezey 1960, 200-210.)

43 Pl. 1275, 1279, 1282, 1283. 1287. július 20-án, Wenzel 1871, IX. 125.; 266., 332., 356., 454-455., 548. (396. 397. számúak év nélküliek.) 1278, 1283; Wenzel 1874, XII. 231-232.; 290-292.; Erzsébet számára birtokot adat vissza, de a kolostort nem említi: 1290-ben, 524. 1290, Egres, Szt. Mihály nyolcada.

sőbb azonban már másféle lelkület uralkodott el rajta.⁴⁴ Ha Kun László személyisége valóban ingadozó volt, elképzelhető, hogy a szarvasi kiváltságlevelet is olyan lelkiállapotában adta ki, amikor éppen jó szándékot mutatott az egyházi intézmény iránt. A király okleveleiben is jelen vannak a vallásos fordulatok: Ferdinándy mutat rá arra, hogy szent őseire is előszeretettel hivatkozott a botrányos életű Kun László.⁴⁵

A szarvasi oklevél témája elvben az ország egészét érinti: arról rendelkezik, hogy a szigeten levő templom bármely vármegyében levő népei és jobbágysai fölött csak a számukra kirendelt bírák ítéelhetnek. Feltételezhető, hogy az országot járva a király érintett olyan birtokot, mely az apácák kezén volt, vagy más módon találkozott útja során az apácák jobbágysait érintő jogi problémákkal.

Kun László az első ismert király, akiről tudjuk, hogy járt Békés megye területén. 1284-ben, 1285-ben is keltezett oklevelet Szarvashalomról (*Zorwossholm*, *Zoruoshalm*), és élete utolsó napjaiban is innen keltezett oklevelet, mielőtt megölték. A gyakori vendégség oka az lehetett, hogy Szarvasnál fontos átkelőhely volt a Körösön. Az uralkodó tehát itt tudott átkelni a folyón, ha ezen a vidéken járt.⁴⁶ Király Ilonához hasonlóan remélhetjük: „Szent Margit bizonyára nem hagyta el őt halála óráján”.⁴⁷

BIRTOKOK AZ APÁCÁK TULAJDONÁBAN ORSZÁGSZERTE: KIRÁLYSÁG BÉKÉS MEGYÉBEN

1490-ben újra feltűnik a Nyulak szigete Békés megyei vonatkozású forrásban. Dánfy András szőrényi bán 1490. november 14-én két birtokot is hagyományozott a „nyulak szigeti” apácakolostor számára halála esetére, hogy miséket mondassanak érte: Donáttornya és Királyság (*Keralsag*) nevű birtokokat. Az oklevél szerint Donáttornya Csanád megyében, Királyság pedig Békés megye területén feküdt.⁴⁸ Az említett Királyság a mai Gádoros és Fábiansebestyén közé helyezhető, az egykori szentandrászi uradalom része volt.⁴⁹ Az oklevélben az adományozó Szűz Mária iránti tiszteletéről ír, Szent Margit nevét nem említi, a Nyulak szigete – *insula leporum* – azonban az a hely, ahol IV. Béla lánya élt, vagyis a mai Margit-sziget. Az oklevél a fogadalmi, úgynevezett votív szentmiséknek is értékes forrása.⁵⁰ A tudomásom

44 Ferdinándy 2003, 171. (Első kiadás 1943-ban.)

45 Ferdinándy 2003, 167.

46 RA 3340. sz.; DL 4708, RA 3393. sz.; DL 1282, RA 3562. sz. Lásd Kádár 2016, 1. 3-64.; 45., 46., 56.; Szarka 2019, 162.; Lásd még ennek a munkának egyelőre kéziratossá változtatát. Köszönet Szarka Józsefnek, hogy munkáit hozzáférhetővé tette számomra.

47 Király 1979, 149.

48 Karácsonyi 1896, III. kötet, 40-41.

49 Karácsonyi 1896, I. kötet, térképmelléklet; Történetéről lásd alább.

50 *Votív mise*. In: Diós – Viczián 2010, 301. <http://lexikon.katolikus.hu/V/vot%C3%ADv%20mise.html>

szerint eddig kiadatlan oklevél latin szövegét függelékben közlöm, Kenéz Győző fordításában.

A Királyság nevű birtoknak érdekes neve, és fordulatos, hányatott múltja volt. Előzménye egy *Zylemeres* nevű helység, mely 1456-ban Hunyadi János tulajdonában állt. *Zylemeres* V. László király 1456-ban kiadott oklevele szerint azon Békés megyei helységek egyike, melyeket még Zsigmond császár adományozott Hunyadi Jánosnak. A nagy törökverő 1456 augusztusában meghalt. Később a Marótiak kezébe került *Zylemeres*. Szilágyi Mihály – Hunyadi János sógora – máshová telepíttette át a birtok lakosságát, és Királyságnak nevezte a helységet. Erről Mátyás király 1461-ben május 5-én kelt oklevele szól.⁵¹ Talán éppen azért adták a birtoknak a Királyság nevet, mert így bókoltak az ifjú Mátyás előtt, aki ekkoriban foglalta el Magyarország trónját.⁵² Régészeti eredmények alapján egyébként létezik olyan nézet, hogy valójában nem áttelepítésről, hanem átnevezésről beszélhetünk.⁵³ Mátyás király édesanyjának, Szilágyi Erzsébetnek adományozta Királyságot, számos más Békés megyei birtokkal együtt. Szilágyi Erzsébet halála után Mátyás természetes fiának, Corvin Jánosnak adta Királyságot, 1484. november 11-én. Ő adta tovább Dánfy Andrásnak, aki a szigeten élő apácáknak hagyományozta.⁵⁴ Okleveles adat szerint Corvin 1490. május 6-án tett adományt Dánfy András számára, megemlítve a török és német elleni harcokban tanúsított érdemeit.⁵⁵

1495. június 1-jén II. Ulászló király megerősítette Dánfy András adományát.⁵⁶ Ez az oklevél a nyulak szigeti apácakolostort Boldog Margit szűz és vértanú kolostorának mondja. A szigeten élt Árpád-házi Margit azonban – bár sokat engesztelt – nem volt vértanú! Élt azonban egy Margit nevű vértanú szűz az ókeresztény időkben: ő Antiochiai Szent Margit.⁵⁷ Elképzelhető, hogy II. Ulászló király oklevelének írója összemosta az ókori vértanú alakját a Nyulak szigetén élt szent életű Margit emlékével.⁵⁸

Fontos kérdés: milyen helyet foglalt el Donáttornya és Királyság a Margit-szigeti Domonkos-apácakolostor többi birtokához képest. Az apácák birtokállomá-

51 Töröcsik 2002, 453–454.; Karácsonyi 1896, II. kötet, 343.; Kristó 1981, 70.

52 L. L.: *Eperjes* https://hirmagazin.sulinet.hu/oroksegtar/data/megyek_oroksege/Csongrad_megye/pages/CSMEE/Magyar/html/Eperjes.html (2020.06.30.); Az alábbi lexikon-szócikk szerint a név arra utalhat, hogy a „település és földje eredetileg a király birtoka volt.” Blazovich 1996, 166-167.

53 Töröcsik 2002, 460.; Lásd még Blazovich 1996. 318-319.

54 Töröcsik 2002, 453-454; Karácsonyi 1887, 44-45., 47. Karácsonyi hivatkozott műve szerint Corvin János „nem egészen ingyen” adott birtokokat Dánfynak. Karácsonyi 1887, 47.

55 DL 19646. Perényi Imre nádor 1513-ban kelt oklevele tartalmazza a Corvin féle oklevél szövegét. Lásd Kenéz Győző Almási Tibor által fejlesztett fordítását. Kenéz fordítása, MNL Békés Megyei Levéltára, XV. 3. Köszönet Almási Tibornak a témában nyújtott segítségért.

56 Karácsonyi 1896, III. kötet. 41.; Karácsonyi 1896, I. kötet, 223.

57 Antiochiai Szent Margit és Árpád-házi Szent Margit tiszteletének érintkezésére több példát is találunk Orbán Imre könyvében, de Ulászló oklevelét nem említi. Orbán 2001, 154-160.

58 Kenéz Győző fordítása jegyzetben felhívja a figyelmet a tévedésre, hogy Árpád-házi Szent Margit nem volt vértanú, de a két szent összemosásának lehetőségét nem említi.

nyának teljességre törekvő áttekintése túlfeszítené a jelen cikk kereteit, fontosabb tendenciákra azonban rámutathatunk. IV. Béla király birtokkal adományozta meg a lányának otthont adó szigeti kolostort.⁵⁹ Az ország tehetős urai követték a király példáját, és tovább gazdagították a Domonkos-nővéreket. Bor-Kalan nem beli Pósa fia Nána számos birtokot hagyományozott a nyúlszigeti apácáknak. IV. Béla király 1266. május 5-én adott hozzá beleegyezést. A Nána által hagyományozott birtokok között Baranya és Csongrád megyében lévőket is találunk. A Csongrád megyeiek közül említsük meg Vásárhely és körtvéyesi rév nevét.⁶⁰ Ez az oklevél *ultra silvas*, vagyis „erdőn túli” birtokokat is említ, melyek alkalmasint Erdélyben lehettek.⁶¹ Erzsébet királyné 1278-ben az Esztergom megyei Dorog helységet adományozta a margitszigeti apácáknak.⁶²

V. Ince pápa 1276. május 20-án kiadott kiváltságlevele sok olyan helységet említ a Duna szigetén élő apácák birtokaként, melyeket Fraknoi Vilmos 1896-ban Pest, Pilis, Esztergom, Somogy, Tolna, Baranya, Csongrád megyékbe lokalizált. Ince pápa levelében szereplő *Zacalus* nevű birtok pedig a csallóközi Apácaszakállással azonosítható.⁶³

A dél-alföldi érdekeltségeket számba véve említsük meg, hogy Bor-Kalán nem beli Morianus (Marján) ispán 1279-ben végrendelettel a Margit-szigeti nővérekre hagyta a Tisza melletti Anias (Ányás) és Koxol birtokokat és a Tiszán túli Ykurholm

59 A kolostor birtokairól lásd: Lovas 1939, 120-126. Lásd továbbá: Szentpétery 1930, I. 3. füzet, 375. 1259-ben, „Ó-Pest mellett Vzlar és Sul, Rákos mellett Cinkota [Scyngata], Nemus és Nogus, továbbá Akusnyre mellett Vkurd”. 1267-ben Zoluntazacalus-t adományozza a király. RA I./3. 470. o. (1542. sz.); 1269. szept. 8-án Kuldó nevű birtokot adja az apácáknak Béla. Ma Fejér megye. RA I./3. 492. (1612. sz.). Lásd Györfly 1987, II. 392.; 1270-ben a Győr megyei – ma szlovákiai – Patást V. István adományozta az apácáknak, IV. Béla akaratát követve. Györfly 1987, II. 615.; A Komárom megyei Izsa birtokot IV. Béla 1270 előtt adományozza az apácáknak Györfly 1987, III. 424.

60 *Schemel* azonosítható a Baranya megyei Szemellyel. Wisarahl Vásárhellyel lehet azonos, Qurtueles pedig Körtvéyes. Szentpétery 1930, I. kötet 3. füzet. 451. (1486. sz.); Fejér, IV/3, 1829, 315-320; D.L. 604; A csongrádiakat illeti: Alpár, *Kalanguerusy*, Thul, Sód v. Sóth, Csákány, Bökén, Legen, Ete, Alap, Beregd, Durha folyó menti halastavak, Bokor, Áron Morotvája nevű tó, Torba, Hegenfa, Vártó halászó hely, Vásárhely része, föld a körtvéyesi révnél, Máma (Pusztamáma), Püspöki, Csurgó halastó. Zsilinszky 1897, 56., 60.; Lovas 1939, 125.; Györfly történeti földrajzának I. kötetét, a vonatkozó neveknl.

61 Lovas Elemér szerint Helia nevű helység Illye, Marosillye. Lovas 1939, 125; Györfly 1987, III. Hunyad vármegye, 295.

62 Lovas 1939, 124.; Györfly 1987, II. Esztergom vármegye, 234.

63 Györfly 1987. III. Komárom megye, 451-453.; Lovas 1939, 123.; Fraknoi 1896, 156-159. *Zacalus* birtokot 1896-ban még Komárom megyébe lokalizálta. Implom Lajos munkájában Pest és Pilis megyei helyneveket sorol fel, mint a szigeti nővérek birtokait. Ezek közt olyanok is akadnak, mely ma Fejér megye területére esnek, ilyen Kuldó. Somogyi és tolnai birtokra lásd még: „Igol, Posony, et alia villa Posony, Ozlar, Burhud, Racusy et Belth vocatarum in Comitatu Symigiensi existenciam; et ville Kosuk in Comitatu de Tolna existentis; ac ville Ethe,” 1279. Wenzel 1871, IX, 227. (161. sz.); Továbbá: „quasdam villas Reginales Beelc, Rakusy et Dada uocatas in Comitatus Symigiensi et Tholnensi existentes,” 1290. Wenzel 1871, IX, 526-27.; Kacsok ma Somogy megyében fekszik. Reiszig Ede külön tárgyalja a nyúlszigeti és óbudai apácák birtokait, lásd: Reiszig Ede: Somogy vármegye története. <https://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0018/13.html>

(Ikerhalom) templomát. Karácsonyi János szerint Ányás Csongrád megyében volt Ikerhalom pedig Torontál megyében, Párdány vidékén, Karántelek közelében.⁶⁴

A Bor-Kalán nem beli Pósa fia Nána 1266-ban tett csongrádi hagyatéka esetében nincs adat arra, hogy az adott uradalmakat valóban birtokukban tartották volna az apácák.⁶⁵ Módosulások is történhettek a 1260-70-es évek tulajdonviszonyaihoz képest: Nána 1266-ban az apácákra hagyta a Baranya megyei Szemelyt, a nővérek azonban 1283. június 24-én átengedték Sámson fia Ok tulajdonába.⁶⁶

1333. július 6-án kelt oklevél tanúsága szerint egy Pócs nevű – akkor Szolnok megyei – birtokért folytattak pert az apácák egy bizonyos Peturke fia István fia Lászlóval. A nővérek állítása szerint Folkus fia Zerje (más olvasatban Falkos fia Szerje) adományozta nekik Pócs birtokot. Végül egyezés született, és az apácák 50 márkáért átengedték Pócs birtokát Peturke fia István fia Lászlónak. Az említett László bizonyára rokona volt Folkus fia Zerje-nek, és azon a címen akarta megszerezni a birtokot, hogy az az ő nemzetségét illeti.⁶⁷ Hol feküdt ez a Pócs? 1374. február 22-én kelt oklevél említ egy Pócs helységet, melyet „más néven” Istvánházának mond. Ez alatt Pusztaitvánháza értendő a Hármas-Körösnél, ma Kunszentmártonhoz tartozik. Bártfai Szabó László a korábban említett, 1336-ban kelt oklevél helységnevei alapján arra következtet, hogy ott is ezzel a Póccsal van dolgunk.⁶⁸ A 15. században Ceglédén is volt birtoka az apácáknak,⁶⁹ valamint a Szolnok megyei Szajolban, „más néven” Kerekiben is.⁷⁰

64 Wenzel 1971, IX, 264–265. 266.; Karácsonyi 1900, 147.; Györffy szerint Ányás a Bor-Kalán nem kezelt volt. Morianus 1280-ban hagyta a margitszigeti apácákra, 1283-ban „a rokon Izsép fiai is lemondtak róla IV. László javára.” Ányás, lásd Györffy 1963, I. 891.; Koxol helye ismeretlen. (DL 1039.) A hagyományozó Marján nevét őrizheti a Mindszent határában levő Mórián határnév. Lásd Györffy 1963. I. 897.; Zsilinszky 1897, I. 92. 126.; Pávai 2000, 219-232.

65 Györffy 1963, I.: 890., 891., 893., 895., 897., 900.

66 Szemelyt Kalán nem beli Pósa fia Nána a nyúlzigeti apácáknak hagyományozta, mert nem voltak örökösei. Béla király 1266-ban hagyta jóvá. *Schemel* RA 451. (1486. sz.); *Symil* birtok, RA 318. (3240. sz.)

67 „Tamen propter bonum pacis et perpetue concordie opera per consilium multorum proborum virorum et ordinationem ipsam possessionem Poch cum omnibus utilitatibus et pertinenciis universis quocunque nomine vocatis, quibus eisdem sanctimonialibus per predictum Zerie collata fore dinoscebatur, ipsi Ladislao filio Stephani pro quinquaginta marcis receptis ab eodem plenarie coram nobis in filios filiorum suorum iure perpetuo et irrevocabiliter tenendas reliquissent et possidendas.” Bártfai Szabó 1938, 509-511. Az idézet az 510. oldalon. (A latin szöveg közlésével és bő magyarázatával); DL 86484. Az oklevél 1504. május 16-án készült másolatban maradt fenn. Ezen adatokat lásd fordítással együtt: Benedek 2002, 13-14.; Havassy 1981, 34-35.

68 „villa Isthwanhaza, que alio nomine Pooch nominaretur” Bártfai Szabó 1938, 513-514. DL 46391; Bártfai Szabó 1938, 509.; Havassy 1981, 34-35.

69 Az apácák ceglédi jobbágyairól 1450. dec. 16-i (DL 81821, DL 81937), 1455. dec. 19-én, 1469. dec. 13-án kelt oklevél szól. 1450 decemberében említik „Nicolao Kowachy dicto de Chegled iobagione religiosarum dominarum sanctimonialium de Weteribuda”, Kammerer 1899, IX. 269.; Az adatokért köszönet Szarka Józsefnek!

70 Bártfai Szabó 1938, 513.; V. Ince pápa 1276-ban kelt oklevele szerint Zerine adományozta az apácáknak Chereki nevű birtokot, ez az 1374. február 22-én említett Kerekivel lehet azonos. Köszönet Szarka Józsefnek, aki a Pócsra, Ceglédre, Szajol-Kerekire vonatkozó fenti adatokat is tartalmazó gazdag adatgyűjteményét megosztotta velem!

A fentiekből láthatjuk, hogy a margitszigeti Domonkos nővérek kolostoruktól távol eső birtokokat is kaptak, és a dél-alföldi érdekeltségeknek is volt már hagyománya, amikor a 15. század végén Donáttornya és Királyság a birtokukba került. A végrendeletekben nekik hagyományozott uradalmakat nem biztos, hogy minden esetben birtokukban tudták tartani, sőt, időnként arról adnak hírt a források, hogy az apácák megváltak egyes birtokaiktól. Donáttornya és Királyság esetében azonban igazolható, hogy az apácák ténylegesen birtokolták ezeket az uradalmakat. Békés megye alispánja, Haranghy Lénárd lett ezen birtokok intézője.⁷¹ Csikóst is alkalmaztak.⁷² A két birtok történetének furcsa fordulata, hogy 1508-ban II. Ulászló egyéb uradalmakkal együtt Podmaniczky Jánosnak és Razviai Horváth Jánosnak adományozta őket, az apácák ügyvédei azonban elérték a per elhalasztását, és a felperesek nem tudtak beülni a birtokba.⁷³ Elképzelhető, hogy az Apáca előtagú dél-alföldi helységek – Csanádapáca – annak emlékét őrzik, hogy az adott település valaha egy apácakolostor tulajdonát képezte.⁷⁴

1541-ben a margitszigeti apácák Nagyvárad közelébe menekültek. Várad környéki tartózkodásuk alatt jó hasznát vehették a nem túl távoli Donáttornya és Királyság birtokok jövedelmének.⁷⁵ Váradról Nagyszombatba, majd Pozsonyba vezetett a Domonkos-nővérek útja,⁷⁶ a Békés megyei Királyság pedig a török hódoltság része lett. A 18. században Királyság pusztát a szentesi uradalomhoz csatolták, Királyság így Csongrád megyéhez került. Birtokmegosztás révén Kiskirályságra és Nagykirályságra tagolódott. Kiskirályság 1954-ben az Eperjes nevet vette föl. Az egykori Királyság a Békés megyei Gádoros és a Csongrád-Csanád megyében levő Fábiansebestyén közé lokalizálható. Kiskirályság és Nagykirályság földrajzi nevek őrzik az emlékét. A Csongrád-Csanád megyében levő Eperjes Királyság utódának tekinthető, de a Kiskirályság egy része Gádoroshoz tartozik.⁷⁷

Árpád-házi Szent Margit nevét hallva elsősorban a róla elnevezett sziget juthat az eszünkbe, esetleg születésének és kisgyermekkorának helyszíneit (Klissza, Veszprém) köti még nevéhez a történelmi emlékezet. 1276-ban azonban az ország szá-

71 Karácsonyi 1896, I. 69-70. 71.

72 DL 20602; 1497. aug. 27. Szapolyai István nádor levele a budai káptalannak, a nyúlzigeti apácák és főnöknőjük, Zsófia ügyében. Karácsonyi 1896. I. 223-225., 235.; Óvári regesztája, 9. kötet, 216.

73 Karácsonyi 1896. I. 59., 60.; II. Ulászló 1509. január 15-én elrendelte a csanádi és békési rendeknek, hogy a csanádi káptalanban állítsanak ki határlevelet Királyság, Donáttornya, Mágocs, Fábiansebestyén birtokokról, mivel az apácák és a gyulai várnagy, a Mágocson időző Porkoláb Márton között határvíta támadt. DL. 21898 Veress 1938, 49.

74 Apáca, Apáczaegyháza, Apáczakuta. in: Karácsonyi 1896, II. kötet, 14., 15., 16.; Csanádapácáról ezt feltételezi: Kiss 1988, I. 305.

75 Bunyitai 1873, II. kötet.; Király 1979, 66.; Némethy 1884, 45-47.

76 Király 1979, 163-165.

77 Töröcsik 2002, 458-459.; Karácsonyi 1896, I. kötet, 303.; L. L.: *Eperjes* https://hirmagazin.sulinet.hu/oroksegtar/data/megyek_oroksege/Csongrad_megye/pages/CSMEE/Magyar/html/Eperjes.html; Kovács Erika: *60 éve Királyság nélkül maradtak*. <https://www.delmagyar.hu/szentes-es-kornyeye/60-eve-kiskiralysag-nelkul-maradtak-2580208/> (2020.06.30.)

mos pontjáról érkeztek tanúk a szigetre, a nyúlszigeti apácakolostornak pedig az ország távolabbi pontjain is voltak birtokai. Kun László 1290-ben éppen Szarvason adott ki oklevelet a szigeti domonkosok javára. Mindennek ismeretében az ország számos régiója és települése érezheti közelebb magához a Nyulak szigetét és Árpád-házi Szent Margit emlékezetét: így a Dél-Alföld és Békés megye is.

Dr. Halmágyi Miklós
Magyar Nemzeti Levéltár
Békés Megyei Levéltár Békési Fióklevéltárának levéltárosa

FÜGGELÉK

III. András átírja IV. László oklevelét, melyet a Margit-szigeti Szűz Mária-templom számára 1290. június 24-én adott ki.

Mi, András, Isten kegyelméből Magyarország királya, az emlékezetnek adva értésére adjuk mindenkinek, akit illet, hogy:

A dicsőséges és Boldogságos Szűz Szigeten levő egyházának prédikátor testvérei személyünk elé járulván elénk tárták a mi legkedvesebb unokafivérünknek, László úrnak nyílt oklevelét, az említett egyház népeinek, avagy jobbágyaiknak szabadságjogairól, kérvén, hogy azt mi jóváhagyjuk és saját nyílt oklevelünkkel megerősíteni méltóztassunk. Annak az oklevélnek a tartalma ez:

László, Isten kegyelméből Magyarország királya, az ő összes hű bírójának, akiket az ő királyságában a körülményeknek megfelelően kineveztek, és akiknek a jelen oklevelet megmutatják, üdvöt és kegyet!

Mivel a Boldogságos Szűznek a Szigeten levő egyháza – alapításának idejétől fogva – Béla úrnak, a mi nagyapánknak és István úrnak, a mi apánknak – Magyarország néhai kiváló és boldog emlékü királyainak – intézkedése szerint olyan szabadsággal lett megörvendeztetve, hogy az ő népe avagy jobbágysai fölött, bármely vármegyében éljenek is, – királyi személyünket kivéve – királyságunk egyik bírója se tudjon bírászkodni semmilyen törvénycikk alapján sem, hacsak előbb az ő számukra kirendelt bírójuk elé nem járulnak és nem idéztetnek; akarjuk és hűségteknek erősen megparancsolva meghagyjuk, hogy mihelyt a jelen oklevelet megkapjátok, a Boldogságos Szűz templomának népei és jobbágysai fölött közületek senkinek se kelljen és senki se merészseljen bírászkodni, és ne is kényszerítse őket, hogy az ítéletének magát alávesse. Ha pedig valakiknek valami ügye van velük szemben, vagy velük szemben bármely jogcímen akarnak valamit, előbb a számukra kirendelt bíró előtt próbálkozzanak, ahogy az méltányos. Ha pedig a bíró az igazságszolgáltatásban hanyag vagy rest volna, azt akarjuk, hogy ne magukat a népeket, hanem az ő bírójukat kelljen a bírászkodás rendje szerint személyünk elé idézni. Senki se merészseljen mást cselekedni! Bárki – ha

volna olyan – aki megszegi királyi parancsunkat, súlyosan érezze magán, hogy utoléri őt királyi rosszállásunk.

Kelt *Zorvosholm*-ban, Keresztelő Szent János ünnepén, az Úr 1290. évében.

Mi pedig ezeknek a prédikátor testvéreknek a kérése felé kegyesen fordulva, az ő nyílt oklevelüket jóváhagyva és elfogadva szóról szóra közbeiktattuk és személyünk tekintélyével erősítettük meg.

Kelt Budán, pünkösöd előtti legközelebbi pénteken, az Úr 1293. évében.⁷⁸

DL 1282, Wenzel 1871, IX. 521-522; Wenzel 1871, X. 114.

Ford. H. M. Kenéz Győző regesztájának felhasználásával.⁷⁹

Dánfy András rendelkezése a váradi káptalan előtt, 1490. november 14-én.⁸⁰

Nos Capitulum ecclesie Waradiensis memorie commendamus et tenore (2) presentium significamus quibus expedit universis, quod egregius Andreas Danfy de Dobaz coram nobis personaliter constitutus sponte et libere (3) confessus est in hunc modum, quod ipse ob spem et devotionem, quam erga gloriosissimam virginem Mariam, matrem Domini nostri Iesu Christi habuisset (4) haberetque, cuius precibus et intercessionibus nedum in terris, verum etiam in celestia curia confoveri sperat, totales possessiones suas (5) Donaththornya in Chanadiensis necnon Keralsag vocatas in de Bekes comitatibus existentes et habentes cum omnibus ipsarum utilitatibus et pertinentiis (6) quibuslibet ad easdem de iure et ab antiquis spectantibus et pertinentibus, sub ipsarum veris metis et antiquis limitibus, quibus ipse et sui predecesores (7) easdem possedissent, tenuissent et usi fuissent, religiosis dominabus sanctimonialibus de Insula Leporum in ecclesia prefate Virginis gloriose iugiter (8) Deo famulantibus, sue ac nobilium dominarum Barbare consortis et Cristine, relicte condam Nicolai Bacho de Henczhyda, sororis et Martini (9) fratris suorum animarum salutis refrigerio in perpetuam elemosinam dedisset, donasset et contulisset, immo dedit donavit et contulit tali modo, (10) quod ipse Andreas Danfy prescriptas possessiones Donaththorna et Keralsag infra terminum vite sue cum omnibus ipsarum utilitatibus uti et possidere (11) valeat, decessoque ipso et defuncto statim eadem possessiones Donaththornya et Kiralsag in ius et proprietatem prefatarum dominarum sanctimonialium (12) premisso iure perhemnali devolvi, derivari et condescendi debeant eademque domine sanctimoniales missas perhemnales ordine infrascripto (13) celebrandas instituere, ita videlicet, quod die Dominica de Sancta Trinitate, Sabbato de Beata Virgine, feria secunda de angelis,

⁷⁸ 1293. május 15.

⁷⁹ MNL Békés Megyei Levéltára, XV. 3. Békés megyei oklevelek és oklevél-fényképmások gyűjteménye.

⁸⁰ Köszönet Almási Tibornak, aki átnézte és javította az átiratomat! (H. M.)

feria tertia de (14) virginibus, feria quarta de omnibus sanctis, feria quinta de corpore Christi, feria sexta de passione Domini et de sancta Cruce, alternatim (15) sic videlicet, quod in prima feria sexta de passione Domini, in secunda tandem feria sexta de Sancta Cruce, in tertia vero iterum de passione, et (16) sic consequenter, diebus perpetuis semper successivis temporibus missas cantando dicere, celebrari facere, et sine aliqua negligentia peragere (17) debeant et teneantur. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras privilegiales pendentis et autentici sigilli (18) nostri munimine roboratas duximus concedendas. Datum die Dominica proxima post festum beati Martini episcopi et confessoris anno Domini millesimo (19) quadringentesimo nonagesimo, venerabili ac honorabilibus dominis Nicolao preposito, Gregorio lectore, Dionisio custode et Nicolao cantore (20) aliisque canonicis in dicta ecclesia nostra salubriter existentibus et devote.

D. L.: 19688

Mi, a *Warad*-i egyház káptalanja emlékezetül hagyjuk és a jelen oklevél tartalmával adjuk tudtára mindazoknak, akiket illet, hogy nemes *Dobaz*-i Danfy András személyesen elénk járulva önként és szabadon olyan értelmű vallomást tett, miszerint ő, ama reménység és áhítat nyomán, amelyet a dicsőséges Szűz Mária, a mi Urunk Jézus Krisztus édesanyja iránt érzett és érez – akinek könnyörgései és közbenjárásai reményei szerint nemcsak a földön, hanem a mennyei udvarban is segítik őt –, az általa birtokolt, *Chanad* vármegyében fekvő *Donaththornia*, nemkülönben a *Bekes* vármegyében levő *Keralsag* nevű teljes birtokait, mindazon haszonvételekkel és tartozékokkal együtt, amelyek jog szerint és ősidők óta megilletik ezeket, és hozzájuk tartoznak, ama valódi és ősi határokon belül, amelyek között e birtokjavakat ő és elődei birtokolták, kezükön tartották és használták, örökös alamizsnaképpen juttatván a saját maga, valamint a nemes úrasszonyok, jelesül felesége, Borbála, valamint néhai *Henczhyda*-i *Bacho* Miklós özvegye, Krisztina – az ő nővére –, továbbá Márton nevű fivérének lelki üdvösségéért és nyugalmáért, a Nyulak szigetén élő, a fent említett dicsőséges Szűz Mária szentegyházában szüntelenül Istennek szolgáló szerzetes rendbeli apáca-úrasszonyoknak adományozta és rájuk átruházta; sőt: odaadja, nekik adományozza és rájuk most is átruházza, mégpedig olyasformán, hogy a fent írt *Donaththorna* és *Keralsag* birtokok valamennyi haszonvételükkel egyetemben maradjanak meg élete fogytáig önmaga, *Danfy* András használatában és birtokában, ám azt követően, hogy ő elhunyt, illetve eltávozott, a szóban forgó *Donaththornya* és *Keralsag* birtokoknak azon nyomban a fent nevezett apáca-úrasszonyok jogába és tulajdonába kell átszállniuk, átmenniük és átszármazniuk a fentebb említett örökjogon; ugyanazon apáca-úrasszonyok pedig az alábbi rendben legyenek kötelesek és tartozzanak örök időken át miséket rendelni, úgy tudniillik, hogy vasárnap a Szentháromságról; szombaton a Boldogságos Szűzről; hétfőn az angyalokról; kedden a szüzekről; szerdán a mindenszentekről; csütörtökön Krisztus testéről; pénteken az Úr kínszenvedéséről és a Szent Keresztről, mégpedig felváltva, úgy, hogy az első pénteken az Úr kínszenvedéséről, a

második pénteken pedig a Szent Keresztről, majd a harmadikon ismét a kinszenvedésről, és következetesen így, a napok végtelenségében mindenkor legyenek kötelesek az elkövetkező örök időközön át énekes misék mondásáról és bemutatásáról gondoskodni, mindezt bármiféle hanyagság nélkül végrehajtva.

Mindennek emlékeztére és örök érvénye érdekében úgy döntöttünk, hogy kiadjuk ezen kiváltságlevelünket, melyet függő és közhitelű pecsétünkkel erősítettünk meg. Kelt Szent Bereck püspök és vértanú ünnepét közvetlenül követő vasárnapon, az Úr ezernégyszázkilencvenedik esztendejében, amidőn a tisztelendő és tiszteletre méltó urak: Miklós volt a prépost, Gergely az olvasókanonok, Dénes az örkanonok, Miklós az éneklőkanonok; és midőn más kanonokok is egészségesen és ájtatosan éltek a mi említett egyházunkban.

Kenéz Győző fordítását⁸¹ Almási Tibor pontosította.

II. Ulászló 1495. június 1-jén kiadott oklevele.⁸²

Nos, Wladislaus, Dei gratia rex Hungarie et Bohemie etc. memorie (2) Commendamus tenore presentium significamus, quibus expedit universis, quod nos habentes considerationem ad fidelitatem et fidelium servitiorum merita (3) fidelis nostri egregii Andrae Danfy de Doboz per ipsum sacre imprimis huius regni nostri Hungarie corone, deinde etiam maiestati nostre a principio felicitis regni nostri (4) regiminis pro locorum et temporum varietate et prout rerum gerendarum conditio tulit, non parcendo persone rebusque suis sine ulla intermissione (5) non minus constanter, quam fideliter exhibitorum, ad eiusdem humillime supplicationis instantiam maiestati nostre propterea porrecte, illam fassionem sive (6) testamentariam dispositionem, quam idem Andreas Danfy de totalibus possessionibus suis hereditariis Donaththornya in Chanadiensi et Kyralsag in (7) de Bekes comitatibus habitis, simulcum cunctis earundem utilitatibus et pertinentiis, quibuslibet vigore certarum litterarum capituli ecclesie Waradiensis fassionalium (8) exinde confectarum pro salute anime sue ac missis perpetuo celebrandis claustro beate Margarethe virginis et martiris de Insula Leporum ac religiosis (9) dominabus sanctimonialibus in eodem Deo iugiter famulantibus ratam, gratam et acceptam habentes huiusmodique fassioni et testamentarie dispositioni ac (10) omnibus et singulis in eisdem litteris contentis, quarum tenores, in quantum eedem rite et legitime existunt emannate viribusque earum veritas suffragatur, (11) presentibus pro sufficienter expressis haberi volumus, nostrum regium et graciosum consensum prebuimus, immo prebemus benivolum pariter et (12) assensum, harum nostrarum, quibus secretum sigillum nostrum est

81 MNL Békés Megyei Levéltára, XV. 3. Békés megyei oklevelek és oklevél-fényképmásolatok gyűjteménye

82 Köszönet Almási Tibornak, az SZTE BTK tanszékvezető docensének, aki átnézte és javította az átiratomat! (H. M.)

appensum, vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Bude, feria secunda (13) proxima ante festum Penthecostes. Anno Domini Millesimo quadringentesimo nonagesimo quinto, regnorum nostrorum Hungarie item anno quinto, (14) Bohemie vero vigesimo quarto.

D. L.: 20316

Mi, Ulászló, Isten kegyelméből Magyarország, Csehország stb. királya, emlékezetül adjuk tudatván mindazokkal, akiket illet, hogy fontolóra vettük hívünknek, nemes *Doboz-i Danfy* Andrásnak hűségét és hű szolgálatainak érdemét, amelyet ő elsősorban a mi Magyarországunk Szent Koronájának, majd pedig felségünknek – és pedig szerencsés uralkodásunk kezdetétől fogva – a helyek és idők változatossága szerint, és amint azt a megteendő dolgok adott helyzete hozta, nem kímélve sem személyét, sem vagyonát, éppen annyira állhatatosan, mint amennyire hűségesen, megszakítás nélkül nekünk szolgálva szerzett.

Mindezért az ő legalázatosabb kérelmének folyamodványára, melyet ebben az ő ügyében nyújtott be felségünknek, azt a vallomását, illetve végrendeletét, amelyet ugyanazon *Danfy* András az ő teljes két örökös birtokára, jelesül: *Chanad* vármegyében levő *Donatthornya*-ra és a *Bekes* vármegyében levő *Kyralsaag*-ra vonatkozóan – beleértve a két birtok valamennyi haszonvételét és minden tartozékát is –, a váradi egyház káptalanja által erről kiadott bizonyos vallomáslevél jogerejénél fogva, és pedig saját lelke üdvösségéért és örök időközön át érte bemutatandó szentmisékért, Boldog Margit szűz és vértanú Nyulak szigetén levő kolostora, és az abban Istennek állandóan szolgáló szerzetesnő úrasszonyok javára tett, helyesnek, nekünk tetszőnek és elfogadottnak tartván, e vallomástételhez és végrendelethez, és mindahhoz, ami abban a vallomáslevélben benne van összességében és egyenként – mely vallomáslevél tartalmáról ezen oklevelünk révén azt akarjuk, hogy kellőképpen kifejezettnek tartsák azt annyiban, amennyiben az szabályszerűen és törvényesen keletkezett, és jogerejét az igazság támasztja alá – a mi királyi és kegyelmes, illetve jóakarátú hozzájárulásunkat, valamint beleegyezésünket adtuk, sőt: adjuk, ennek a mi oklevelünknek közbenjöttével, jogerejével és bizonyágtételével, amely oklevelünkre titkos pecsétünk van ráfüggesztve.

Kelt Budán, a Pünkösöd ünnepét közvetlenül megelőző hétfői napon,⁸³ az Úr ezernégyszázkilencvenötödik esztendejében, magyar stb. királyságunknak ötödik, cseh királyságunk pedig huszonnegyedik esztendejében.

Kenéz Győző fordítását⁸⁴ Almási Tibor pontosította.

83 Az 1495. esztendőben Pünkösöd vasárnap június 7-én volt; az ezt közvetlenül megelőző hétfő: 1495. június 1. (Kenéz Győző jegyzete.)

84 MNL Békés Megyei Levéltára, XV. 3. Békés megyei oklevelek és oklevél-fényképmásolatok gyűjteménye.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bellus Ibolya – Szabó Zsuzsanna (ford.): Árpád-házi Szent Margit legrégebb legendája és szentté avatási pere. Előszót írta: Klaniczay Gábor. Jegyzeteket írta: Bellus Ibolya. Budapest, 1999.

Bártfai Szabó László: *Pest megye történetének okleveles emlékei 1002-1599-ig*. Budapest, 1938.

Benedek Gyula: Kunszentmárton város oklevelei és fontosabb iratai 1333-1737. In: *Documentatio Historica* 7. 2002.

Blazovich László (szerk.): *A Körös-Tisza-Maros-köz települései a középkorban*. Szeged, 1996.

Bunyitai Vince: *A váradi püspökség története az alapítástól a jelenkorig*. II. kötet, Nagyvárad, 1873. <https://mek.oszk.hu/04700/04735/html/164.html>

Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. Budapest, 1890-1913.

Csepregi, Ildikó – Klaniczay, Gábor – Péterfi, Bence (edited by): Acts of the Canonizations Process. In: *Legenda Vetus, Acta Processus Canonizationis et Miracula Anctae Margaritae de Hungaria. The Oldest Legend, Acts of the Canonization Process, and Miracles of Saint Margaret of Hungary*. Translates by Ildikó Csepregi, Clifford Flanigan and Louis Perraud. Budapest – New York, Central European University Press, 2018.

Deák Viktória Hedvig: Árpád-házi Szent Margit és a Domonkos *hagiográfia*. *Garinus legendája nyomán*. Budapest, 2004.

Deák Viktória Hedvig: Garinus de Giaco: Szent Margit élete. In: *Legendák és csodák. Szentek a magyar középkorból II*. Szerk.: Madas Edit és Klaniczay Gábor, Budapest, Osiris Kiadó, 2001. 181-294.

Diós István (főszerk.) – Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*, 15. kötet, Bp. 2010. <http://lexikon.katolikus.hu/V/vot%C3%ADv%20mise.html>

Dümmerth Dezső: Árpádházi Szent Margit halála éve és a legendák. In: *Irodalomtörténeti Közlemények* 76, 1972. 5-6. szám. 617-620.

Fejér, Georgius: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Budae, 1829, 1830.

Ferdinándy Mihály: *Az istenkeresők. Az Árpádház története*. Máriabesnyő – Gödöllő, 2003.

Fraknoi Vilmos (ed.): *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis*. Tomus I. 1103–1276. Budapest, 1896.

Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. Budapest, 1963, 1987, 1998. (Megfelelő kötetei.)

Havassy Péter: Adatok a Tiszazug Mohács előtti történeti földrajzához. In: Szabó László (szerk.): *10 éves a Tiszazug kutatása*. Szolnok, 1981. 30-47.

Implom Lajos: *Adatok a Szent Domonkos-rend magyarországi rendtartományának történetéhez. A rendtartomány alapításától 1526-ig.* Vasvár, 2017.

Kammerer Ernő: *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo. IX.* Budapest, 1899.

Karácsonyi János: A Hunyadiak békésmegyei birtokai és a dobozi Dánffyak. In: *A Békésvármegyei Régészeti és Mívelődéstörténeti Társulat Évkönyve*, 12. 1887. 34-56.

Karácsonyi János: *Békésvármegye története.* I., II., III. kötet, Budapest, 1896.

Karácsonyi János: *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, I. kötet, Budapest, 1900.

Kádár Tamás: IV. László király itineráriuma. 1264-[1272]-1290) In: *Fons*, 2016. 1. 3-64.

Király Ilona: *Árpádházi Szent Margit és a sziget.* Budapest, 1979.

Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára. I.* Budapest, 1988.

Klaniczay Gábor: Előszó. In: Bellus Ibolya – Szabó Zsuzsanna (ford.): *Árpád-házi Szent Margit legrégebb legendája és szentté avatási pere.* Jegyzeteket írta: Bellus Ibolya. Budapest, 1999.

Kovács Erika: *60 éve Királyság nélkül maradtak.* <https://www.delmagyar.hu/szentes-es-kornyeke/60-eve-kiskiralysag-nelkul-maradtak-2580208/> (2020. 06.30.)

Kristó Gyula: *Békés megye a honfoglalástól a törökvilág végéig. Nyolcszáz esztendő a források tükrében. Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból* 9. Békéscsaba, 1981.

Kristó Gyula (szerk.): *Kun László emlékezete.* Szeged, 1994.

L. L.: *Eperjes.* https://hirmagazin.sulinet.hu/oroksegtar/data/megyek_oroksege/Csongrad_megye/pages/CSMEE/Magyar/html/Eperjes.html

Lovas Elemér: *Árpád-házi Boldog Margit élete.* Budapest, 1939.

Makkai László – Mezey László: *Árpádkori és Anjou kori levelek.* Budapest, 1960.

Némethy Lajos: *Adatok Árpádházi Boldog Margit ereklyéinek történetéhez.* Budapest, 1884.

Orbán Imre: *Adatok Árpád-házi Szent Margit tiszteletéhez.* In: *Aetas*, 1986, 2. sz. 7–30.

Orbán Imre: *„Ecce, iam vici mundum!” Antiochiai Szent Margit tisztelete Magyarországon.* Budapest, 2001.

Pávai Éva: *Ellésmonostor kutatása.* In: Kollár Tibor (szerk.): *A középkori Dél-Alföld és Szer.* Szeged, 2000. 219-232.

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/megyek_oroksege/Csongrad_megye/pages/Kozepkori_del_alfold_es_szer/009_ellesmonostor_kutatasa.htm

Reiszig Ede: *Somogy vármegye története.* <https://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0018/13.html>

Szabó Károly: *Kun László.* Budapest, 1886. <https://mek.oszk.hu/05600/05600/html/> (2020. 07.01)

Szarka József: Szarvas és Bánréve. Középkori utak és átkelőhelyek Szarvas vidékén.

In: *Fülekgyörgy emlékkonferencia. A Táj változásai a Kárpát-medencében*. XII. táj-történeti tudományos konferencia. Érd, SZIE Szarvasi Arborétum, 2019. 169-175.

Szentpétery Imre: *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica*. Budapest, 1930.

Szentpétery Imre: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. Budapest, 1937.

Szentpétery Imre: *Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*, II. kötet 2-3. füzet 1272–1290. A Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 9., Budapest, 1961.

Szűcs Jenő: *Az utolsó Árpádok*. Budapest, 1993.

Töröcsik István: Királyság – egy középkori falu az írott források és a régészeti adatok tükrében. In: *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: Studia Archaeologica* 8. Szeged, 2002. 449-476.

Veress Endre: *Gyula város oklevéltára, (1313–1800)*. Budapest, 1938.

Wenzel Gusztáv: *Árpádkori új okmánytár*. Pest, IX., XII. kötet, 1871, 1874.

Wertner Mór: A Margit-legenda genealógiai és földrajzi adatai. In: *Turul*, 1903/1. 33-38.

Zsilinszky Mihály: *Csongrádvármegye története*. Budapest, 1897.